

ТВОРЧИСТЬ ВІДОМИХ СКУЛЬПТОРІВ ІЗ ЗАКАРПАТТЯ ЕДМУНДА САМОВОЛЬСЬКОГО ТА МАРКА ВЕДРЕША

УДК 7.071.1(477.87) “18/19”

Антіла КОПРИВА,

*кандидат мистецтвознавства,
м. Мукачєво, Україна*

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню творчості двох видатних скульпторів кінця ХІХ та початку ХХ ст., які народилися на Закарпатті Е. Самовольського та М. Ведрєша, плідно працювали на теренах Європи, зокрема Австро-Угорщині.*

Ключові слова: *скульптура, скульптурний ансамбль, творчість, проект.*

Явище закарпатського мистецтва ХІХ століття формує ціла низка відомих талановитих персоналій, які здобували художню освіту в умовах Австро-Угорської монархії та мали можливість вдосконалюватися під впливом найновішого мистецтва Європи. В останній час з'являється доволі багато публікацій, спрямованих на дослідження мистецтва ХХ століття, де переважно йдеться про досягнення і мистецькі новаторства в закарпатському живописі, графіці та прикладному мистецтві. Але в українському мистецтвознавстві майже зовсім не відомо про долю талановитих і знаних майстрів скульптури, які отримали загальноугорське та світове визнання. Тому основним завданням нашої роботи є дослідження творчості двох яскравих художників європейського значення родом із колишньої Ужанської жупи – Едмунда Самовольського та Марка Ведрєша (Вайнбергера).

Едмунд Самовольський народився 26 грудня 1878 року в с. В. Березний. Закінчивши 4 класи ужгородської гімназії, перейшов на навчання в Ужгородську керамічну спецшколу. Після її закінчення назавжди пов'язує своє життя із мистецтвом, а саме скульптурою. Невдовзі переїжджає до Будапешта, де протягом 5 років навчається у школі прикладного мистецтва під керівництвом відомого скульптора Матрої. Пізніше працює в майстерні Дьєрдя Зала і Йожефа Ронаї. Далі продовжує навчання в Італії, Німеччині (Мюнхен) та Франції (Париж).

Митець дебютує зі своїми творами на виставці в палаці мистецтв м. Будапешт у 1902 р. Перші його роботи – це пе-

реважно скульптурні портрети, якими молодий скульптор і привернув увагу шанувальників та критиків мистецтва. Одним з його найбільш знаних портретів є погруддя угорського письменника Габора Дойко (м. Ужгород), який в останні роки життя переселився до Ужгорода і викладав у гімназії Другетів аж до самої смерті. Також до його ранніх творчих робіт відноситься скульптура графа Рожнівського, Франтішка Андраші та пам'ятник борцям за свободу, який був виконаний у співавторстві із найвідомішим на той час угорським скульптором Яношом Гарваї. Мистецтвознавець Ліка Кароль в одному із угорських видань публікує результати конкурсу на виконання цього пам'ятника. Відзначається, що в конкурсі на кращий проект брало участь 18 учасників, авторами яких були найвідоміші на той час угорські скульптори. Жодна з робіт не переконала журі, з цієї причини виконання пам'ятника було відкладене. Але художня рада зробила закупку п'яти найкращих, на їх думку, творів, на що було виділено 800 угорських корон. Серед закуплених творів був і проект Самовольського у співавторстві із Гарваї. Виконаний скульптурний ансамбль пізніше був встановлений у м. Кошіце (тепер Словачина), а в 1919 р. знищений.

На початку ХХ ст. після тривалого часу відбудови базиліки Св. Степана у Пешті Самовольський виконує барельєфи апостолів, які стали окрасою головних воріт базиліки. Вони відрізняються реалізмом, пластичністю форми, академічною грамотністю на той час вже досить знаного скульптора. Вже у 20-річному віці Самовольський отримує всеугорське визнання, його активна участь в конкурсах та найпрестижніших державних грантах майже завжди увінчувалась успіхом.

Про пам'ятник борцям за незалежність у Будапешті, який з різних причин так і не був встановленим, є чимало історичних відомостей. Коли угорська держава запланувала широко-масштабний проект пам'ятника в 1882 р., адміністрація столиці сформувала раду для проведення конкурсу на кращий проект та ініціювала збір коштів на виготовлення майбутнього твору. У 1889 році було оголошено конкурс на кращий проект. Із конкурсних робіт у квітні 1891 р. на засіданні журі визначило, що достойний проект досі так і не народився. У вересні 1903 р. було оголошено новий конкурс, але тоді вже паралельно був визначений гранд на скульптуру Лайоша Кошута.

У квітні 1905 р. конкурс на пам'ятник борцям за незалежність також пройшов безрезультатно, але незабаром, уже втре-

те, було оголошено конкурс. Він пройшов у 1906 р., де вже було визначено місце пам'ятника на пл. Визволителів (на місці знесеної казарми). Зважаючи на різноманітну критику, в цьому ж році було сформовано раду і журі, до яких ввійшли не тільки відомі мистецтвознавці, художники, але і серйозні шанувальники та меценати. В травні 1907 р. рада на чолі з Гаусманном Алайошом визначила 22 проекти, які було допущено до конкурсу. Перші 5 кращих робіт було відзначено, а найкращою визнано роботу двох молодих скульпторів: Едмунда Самовольського та Іштвана Гача. Саме їм доручили виконання цього знакового для всієї Угорщини скульптурного ансамблю.

Робота над скульптурою розпочалась у досить швидкому темпі. Проект двох скульпторів позитивно сприйняв мер міста Я. Барці, який також усіляко підтримував виконання відзначеного твору. Художники зобов'язалися виконати скульптурний ансамбль до 1917 р. і передати його місту. В перші два роки скульптори наполегливо працювали та виконували все за планом, формуючи попередні макети. Художня рада систематично слідкувала за процесом виконання та вносила окремі корективи, які митці повинні були брати до уваги. Із-за цього почалися невеликі затримки в часі, що вплинуло на ритмічність виконання макетів. Але в 1909 р. макет скульптурного ансамблю було представлено і сприйнято з дуже позитивною критикою. Наприклад, у відомому мистецтвознавчому виданні «Мистецтво» читаємо: «У центрі скульптурного твору ми бачимо Гадур (Гадур (Hadúr, Nadak Úra – з угорської дослівно означає Господь армії) – Господь, який очолює військо у боротьбі за правду та свободу), виконаного з каменю, уособлення величі та сил, перед ним геній свободи прямує вперед».

Основна ідея твору – це вічна війна угорців за свободу й незалежність, яку очолює сам Господь (Гадур) для увіковічення слави та перемоги угорського народу. Композиційним центром стала саме його фігура, як уособлення Бога війни в угорській міфології, що має глибоку сакральну суть. Цей персонаж оспіваний Араньошпракоші Секей Шандором та Ворошмарті Мігайом. У центрі скульптурного ансамблю згруповано різні символічні персони угорської нації: справа – Кошут, зліва – Петефі, витесані з каменю виступають теж як одні з головних персонажів.

На передньому плані можна побачити низку людей, між якими проїжджає військова колісниця, «біга», котра вилита з бронзи (зараз знаходиться в музеї історії війська, м. Буда-

пешт). На задній частині роботи обабіч ми бачимо рельєф, де зображено сцену кровної клятви вождів семи угорських племен. У центрі спроектованоobelisk, на верху якого на 4-х колонах мав стояти дев'ятиметровий Гадур. Крайня позначка пам'ятника сягала би 25 метрів. Фігури, які доповнюють скульптурний ансамбль, сягали б 3-х метрів, а військова колісниця планувалась удвічі більша, ніж реальні її розміри.

До Першої світової війни було виконано тільки гіпсові моделі цього грандіозного скульптурного ансамблю, з яких деякі фрагменти були представлені на загальноугорській виставці 1913-1914 рр. у національному палаці мистецтв та отримали золоту медаль. Про це свідчать документи ради з виготовлення пам'ятника визволителям (1883-1924) (А-ІІ-13 Будапешт документи лічильної комісії). У цьому ж 1914 р., Самовольський помирає, а Іштван Гач, відправлений на фронт, потрапляє до російського полону. З полону повернувся тільки у 1920 р. та продовжив наполегливо працювати над державним замовленням, не зважаючи на те, що у 1918 р. за рахунок знецінення угорських грошей (угорської корони) зібрана на пам'ятник сума повністю втратила свою початкову вартість.

Фігури та рельєфи, які до 1914 р. не встигли виконати у співавторстві з Самовольським, Гач моделює сам, але з невідомих причин проект втрачає свою актуальність, тому пам'ятник так і не був завершеним. Гіпсові взірці скульптурного ансамблю були перевезені у підвали базилики Св. Стефана.

У 1944 р. будапештський центральний архів виграє тендер на отримання приміщення у підвалах базилики, де збереглися відомі скульптури. І тільки у 1989 р. архів переходить в іншу будівлю.

Угорська національна галерея має на обліку кілька творів Едмунда Самовольського, які відрізняються високою професійністю, впевненістю у трактуванні форми та академічною довершеністю, зокрема, це скульптури: «Чоловік з лопатою, або Працівник залізниці», «Портрет М. Погань», «Портрет скульптора Я. Гарвай», «Портрет Паули Крес» та ін. У м. Кішкунгаш парк музею Яноша Торми оздоблює скульптура, що зображує втечу оголеної жінки, виконану Едмундом Самовольським у співавторстві з Самуїлом Корнелом. Скульптура виконана ще в 1910 р.

Високу оцінку творам Едмунда Самовольського дає відомий угорський мистецтвознавець, критик, головний редактор журналу «Мистецтво» Кароль Ліка: «Жар романтизму та

різноманітність форм, які сміливо переступають конвенціональні схеми, дійсно вражають своєю витонченістю та довершеністю».

У 1905 р. Едмунд Самовольський брав участь з однією скульптурою у 6-му венеціанському бієнале. Організаторами угорського павільйону в той час був Євжен Радішеч, Міклош Смерчані та відомий мукачівський живописець Берталан Карловскі. Саме в цьому бієнале зі своїм скульптурним твором вперше брав участь ще один молодий, але на той час вже досить відомий скульптор родом з Ужгорода – Марк Ведреш.

Марка Ведреша сміливо можна віднести до низки відомих скульпторів ХХ ст. світового значення, про це свідчить його творчість та європейське визнання. Початок його творчого життя був зосередженим в рідному місті Ужгороді, де він відвідував школу прикладного мистецтва та навчався керамічного ремесла. У 1895 р. він їде в Мюнхен, де навчається рисунку у вільній школі мистецтв Шімона Холлоші. З 1897 по 1900 рр. Ведреш навчається в академії Юліана у Парижі. Його безпосереднім вчителем стає відомий на той час скульптор Лауренс П. У Франції він знайомиться із Роденом, який зробив на художника особливий вплив, що чітко позначилося в імпресіоністичній манері ранніх робіт Ведреша, зокрема, у відомій його скульптурі «Каїн». З часом він стає учнем Родена, багато часу проводить у бесідах зі всесвітньо відомим скульптором, пише про нього та його творчу спадщину в угорських мистецтвознавчих виданнях.

Уже з 1899 р. Ведреш бере активну участь на державних всеугорських виставках, а з 1911 р. виставляється разом із найбільш сучасними у тому часі художниками Угорщини – творчою групою «Мистецтво вісьмох».

З 1902 по 1914 рік він живе і працює у Флоренції. Його безпосереднім наставником стає відомий скульптор Гільдебрант, який працював у стилі класицизму. Мала пластика та рельєфи Ведреша того часу перекликаються із скульптурними творами раннього ренесансу.

У 1919 р. Ведреш отримує дозвіл на викладання в угорському інституті образотворчого мистецтва, отже, розпочинає також педагогічну діяльність. Але з 1925 р. він знов їде до Флоренції.

Виконані скульптурні твори цього періоду вже позначені впливом кубізму, зокрема, творчості П. Пікассо. Саме цей

період можна відзначити періодом розквіту активної творчої діяльності М. Ведреша, яка принесла йому світове визнання. Його твори виставляються у Парижі, Берліні, Відні, Венеції, Лондоні, Кельні та Амстердамі. Великою низкою нагород та премій відзначено його твори: золота медаль у Відні, відзнаки в Парижі, Лондоні та Сан-Франциско. Саме в цей час він виконує ряд замовлень скульптурних проектів, які оздоблюють парки та площі Італії та Швейцарії.

З 1935 р. Ведреш знову повертається в Угорщину та звертається до традиційних засобів класицистичної скульптури, прикладом є його відома скульптура «Чоловік, що набиває косу». Вже у наступному році галерея «Тамаш» в Будапешті організовує персональну виставку Марка Ведреша. В 1946 р. Музей Ернста (м. Будапешт) організовує Ведрешу другу персональну виставку, а в 1948 р. він організовує ще одну персональну виставку в майстерні відомого угорського живописця Адольфа Фейнєша (м. Будапешт), після чого Фейнєш навіть пише портрет з тоді вже знаменитого скульптора. Одною із найбільш відомих пізніх робіт Ведреша є «Фонтан юності» (зараз «Фонтан миру»), до виконання якого приступає 1945 р. Саме ця робота особливо виділяється із скульптурних взірців соцреалізму своїм неординарним класицистичним підходом.

При житті Марк Ведреш був двічі удостоєний премії Ласло Кошута та отримав звання народного художника Угорщини. Помер відомий скульптор у 1961 р. в Будапешті в 91-літньому віці. Посмертні виставки творчості Марка Ведреша відбулися в 1965, 1966, 1977 рр. у галереї ім. Чока (м. Сейкешфегервар).

Багато з мистецтвознавців другої половини ХХ ст. називають Марка Ведреша одним із найяскравіших скульпторів угорського модерну. Серед них такі відомі науковці, як Л. Карой, А. Елек, А. Гітлер, Т. Ковач та інші. Приміром, Артур Елек пише, що скульптури Ведреша як автохтонне мистецтво, існують згідно з власними природними закономірностями, які народжуються із природи самого матеріалу та апперципiальні (з лат. *appercipiale* – чітке розуміння, яскраве сприйняття) з якостями людини та її споглядань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Heitler L. Vedres Márk* (Ведреш Марк) // *Művészet*. Budapest, 1973.
2. *Kovács P. A tegnap szobrai* (Скульптури з минулого)/ *Fejezetek a magyar szobrászat közelmúltjából* (Сторінки з минулого угорської скульптури) / *Szombathely*, 1992.
3. *Change Cover. Vedres Márk firenzei szobrai 1925-1934* (Флорентійські скульптури Марка Ведреша 1925-1934) // Каталог виставки. *Magyar Nemzeti Galeria*. Вр., 1958.
4. *Lyka Károly. Szobrok – Vedres Márk és szobrai* (Скульптури – Марк Ведреш та його скульптури) // *Művészet*. (12 випуск № 9). Вр., 1913. С. 326-334.
5. *Lyka Károly. Szamovolszky Ödön 1878-1914* (Самовольський Едмунд 1878-1914) // *Művészet* (14 випуск, № 1). Вр., 1915. С. 53-55.
6. *Vedres Mark (Veinberger). Rodin* (Роден) // *Nyugat*, № 23. Вр., 1917.
7. *László Gy.* Вступ (до каталогу виставки М. Ведреша). – *Pára*, 1973.
8. *Bencze L.* Вступ (до каталогу виставки М. Ведреша). *Cserpel Galéria, Budapest*, 1973.
9. *Szij B. Érzékletes műelemzések* (Чутливий аналіз творів) // *Műhely* № 1. Вр., 1987.
10. *Pogány Ö. G. A szülőföld szellemében* (У дусі рідної землі) // *Művészet* № 7. Вр., 1987.
11. *Pogány Ö. G. Hiteles festői vallomások* (Правдиві мистецькі зізнання) // *Napló* № 53. Вр., 1997.
12. *Maróti Géza. A szabatságharc szobor pályaterve* (План тендеру на виконання пам'ятника борцям за свободу) // Рукопис зб. в Угорській національній галереї.

CREATIVE WORK OF EDMUND SAMOVOLSKIY AND MARK VEDRESH, THE OUTSTANDING SCULPTORS FROM TRANSCARPATHIA

Attila KOPRYVA,
*Ph. D. (history of art),
Mukachevo, Ukraine*

Annotation. *The article is devoted to the creative work of E. Samovolskiy and M. Vedresh, the great sculptors of the end of 19th – the beginning of 20th centuries who were born in Transcarpathia and worked in Europe, in Austria-Hungary in particular.*

Key words: *sculpture, sculptural ensemble, creative work, project.*